ВИПУСК Ч. 1.
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА ПЕРЕМОГИ

М. ІВАНЕЙКО

ПРОБЛЄМА УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІҐЕНЦІЇ

(Інтеліґенція й політика).

ЛЬВІВ, 1936.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „БАТЬКІВЩИНА“ МҐР. М. ДЗЬОБА
У ЛЬВОВІ.

С6 10

ВИПУСК Ч. 1.
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА ПЕРЕМОГИ

Шлемкевич М.

М. ІВАНЕЙКО

ПРОБЛЄМА УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІҐЕНЦІЇ

(Інтеліґенція й політика).

24.336
Львів. Бібліотека
А. Н. УССР

Наук. изо

ЛЬВІВ, 1936.

НАКЛАДОМ ВИДАВНИЦТВА „БАТЬКІВЩИНА“ МҐР. М. ДЗЬОБА
У ЛЬВОВІ.

Г/СК УК/Б-8 Липинський

дописати Р

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 5199

З друкарні Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького ч. 26.

Поняття й дійсності. Інтеліґенція — це перш за все те, що вказує етимольоґічне значіння слова, отже спромога розуміти, інтелектуальна виробленість, освіченість. Це не мусить бути сама тільки вченість, навпаки в інтеліґенції шукаємо подекуди загального душевного утончення. В кожнім разі головний натиск у понятті інтеліґенції кладеться на інтелектуальну сторінку. Це поняття називатимем **психольоґічним поняттям інтеліґенції.**

Є ще інше, **соціольоґічне поняття.** Тоді говорючи про інтеліґенцію, розуміємо людей, що визначаються названими психічними прикметами, цебто духовою справністю, освіченістю. Таке широке поняття надається хіба тільки задля полемічного вжитку, коли треба протиставити справжню освіченість, хоча б під селянською свитою, — невиправданим претенсіям на назву інтеліґенції тільки на основі мійської ноші й переписування паперів за столом. Важніше для нас інше, вужче поняття, коли під інтеліґенцією розуміємо окрему верству людей, що живе зі своєї освічености, як пр. мистець, учений, інженер, журналіст, священик, урядовець. Це поняття матимем на увазі при дальшім розгляді.

По призначенні — поняття це постійний, незмінний знак. Але чим ближче до життя, тим дальше до ідеалу точности. У змісті поняття інтеліґенції сталися великі зміни. Де дальше яскравіше позначується інтелектуальна риса й одночасно оцінка інтеліґенції в порівнянні з іншими душевними силами росте. Освіченість робиться першою, головною, вкінці самовистарчальною прикметою людини. Розум — інтелект уже не вдоволяється становищем однієї зпоміж інших душевних сил, рівнорядної, рівноцінної з почуванням і волею. Розум сягає по володарство, вкінці робиться самодержцем душі. Він учить називати себе джерелом буття й останньою метою. Він вважається творцем природи. Він стає вимріяним небесним раєм ясности й виразности; до його повинні простягатися тужливі

зори мутних, отже гріховних, уявлень, почувань і поривів душі.

Рівнобіжно з таким психольоґічним одновладством інтелекту росте значіння й сила інтеліґенції як верстви. Інтеліґенція стає модерною аристократією; вчений дипльом, патент — документом нового шляхоцтва. Республиканський демократизм — це найвищий триюмф інтеліґенції, як верстви. Вона висувається на перше місце, робиться володарем держави. У комунізмі партійна інтеліґенція стає диктатором над пролетаріятом і необмеженим рабовласником інших кляс.

Перенапруга впливу інтелекту й зрушення давньої рівноваги душевних і громадських сил приводять до революції проти всевладної інтеліґенції. Як звичайно в такім випадку, революція заперечує не лише право до всевладства, але взагалі заперечує значіння інтеліґенції. Сучасний ірраціоналізм різних відтінків — це вираз такої революції в душевнім світі. В політиці більш-менш послідовно проводять революцію протидемократичні течії, як робітничий синдикалізм, клясократичний монархізм, вкінці почасті й націоналізм.

Протиінтеліґентська революція має у нас представників у двох визначних політичних ідеольоґах післявоєнної доби: в Дмитрі Донцові й Вячеславі Липинськім. Ці, такі ворожі собі, уми згідні в боротьбі проти інтеліґентського режіму. Д. Донцов висловлює революційний зворот у душевнім світі. В. Липинський, що не менш завзято боронить волеву стихію від зазіхань інтелекту, головне вістря звертає проти політичної влади інтеліґенції, як верстви.

Проблєми. І в мисленних, і в промадських рухах знаходимо приклади, що підтверджують закон безвладности. В обидвох випадках доходить до протилежно крайніх однобокостей. Необхідний для одужання, глибокий революційний струс розливається в мілке перманентне кипіння, і спасенний лік, якщо його постійно споживаємо, стає небезпечною для орґанізму отрутою.

В психольоґічній сфері зустрічаємо своєрідні осяги невгамованого революційного розгону. Ірраціоналізм — це зразу слушне повстання емоціонально-волевих сил душі проти неволі, проти насильних спроб душевної соціялізації, зрівняння, знищення самобутніх первнів у безклясово розумнім душевнім колхозі. Але повстання перемінюється в бунт проти всього ра-

ціонального в світі й людині. В особливо гарячих головах виростає на такім ґрунті культ, проповідь і практика божевілля. На перший вигляд: — заманлива, послідовна революційність. По-правді-ж: — безвладність маятникового руху від крайности до крайности; безвольна гойдалка юрби й її речників. Тут виринає проблєма орґанічної творчости, що мусить прийти на місце революційного розкладу; проблєма, що її покищо тільки зазначуємо.

В соціольоґічній сфері протиінтеліґентський запал приводить до висновків так само небезпечних для нас, у нашім нинішнім положенні. Інтеліґенція як верства не має потрібних для правління сили меча й сили продукції. Її діло — ідеольоґія, духова творчість і допомогова праця для володаря в урядничім апараті. Чи можемо вдоволитися такою радою?

Залишімо покищо на боці принципові міркування. Дивімось просто ввічі нашій дійсності 1936 року, а не пр. 1917—1920 років, коли то оформився антиінтеліґентський замисел Липинського, — і то дійсності на тій землі, де ще хоч можна говорити про незалежний український світ духа й орґанізаційних залишків, отже перш за все в Галичині. Не будемо потішати себе тим, що для цієї землі й Липинський робить виняток. Тут — на його гадку — інтеліґенція як політичний чинник, орґанізуючи громадянство демократичним способом, не приводить до таких грізних наслідків як у Східній Україні, бо тут у Галичині „заховались, унаслідувані ще від клясократичної Галицько-Володимирської Держави, і ще вкрай не розложені останки старої Руси, в формі **орґанічних, консервативних кляс:** патріярхального селянства, міщанства, дрібної шляхти і, особливо, сімейного духовенства, що вийшло переважно зі шляхти, перебравши її державно-національні традиції". (243—244*). Як виглядає нині та галицька „тверда Русь"? Міщанство й дрібна шляхта особливо не важать на терезах долі нашого краю: перше ще занадто кволе, друга вже занадто слаба. Дві основні сили давньої „твердої Руси" саме переживають глибокі переміни. Патріярхальне селянство никне після війни враз із патріярхальними звичаями, одягом, піснею, вишивкою.

---

*) Числа означають сторінки Листів до Братів-Хліборобів. З огляду на одностайність, — у словах Липинського змінений правопис і слово „клас" заступлене словом „кляса", „метод" словом „метода".

Мійський ситець, пестрий шовк і тандитне сукно — це тільки зверхні вирази того внутрішнього, нестримного, природного розвитку. — Сімейне духовенство вмірає частинно через власну внутрішню вялість і зниження, і через революцію з гори, байдуже чи її проводять залежно від епархії — по термінольоґії Липинського — охльократичними (Станиславів) чи демократичними (Львів) способами. Така наша дійсність, і можемо повторити слова Липинського :„Не наша вина, що річі природні єсть такими, якими вони єсть; не ми їх такими зробили". Але тільки маючи їх на увазі, мусимо підходити до питання, чи справді інтеліґенція як верства повинна відійти від активної політики. Бо „дійсність готує гіркі розчарування для її словесних фальзифікаторів". (170).

Роля „твердої Руси" меншає, кінчається. В ту саму пору й інтеліґенція виявляє охоту віддалюватися від політики. Не думаємо, що робить вона те під намовою Липинського. Просто політика нині не особливо безпечне заняття. Урядовці — державні й народні — виборюють собі в громадській думці право розбудовувати свої хати з краю. Господарники задля економічних полегш готові тричі зректися звязків із національною політикою, і то навіть не чекаючи, поки далекий півень двічі заспіває. В сфері духа, до журналів, преси, конкурсів, видавництв тих, що мають претенсії називатися політичним проводом нації, прилипло національно безлике „мистецтво для мистецтва".

Що дивніше: навіть у ділянці політичної ідеольоґії бачимо що раз виразнішу splendid isolation, *блискуче відокремлення, від політичної практики. У демократичнім світі найбільше поширена, т. зв. тикторівська преса, старанно підкреслює* свою непричасність до УНДО-ння. В націоналістичнім світі маємо подібне явище, подібне бажання здійснювати ідеї тільки в душах. Між новоявленими „невтральними" встановляється цікавий modus vivendi. Вони взаємно реклямують свою пресу й видання, і то тільки свою.

Відполітикування української інтеліґенції — це найщиріше бажання метрополії. Чи це мав би бути перший випадок, коли її бажання покривалися б із нашими потребами?

Ото ж як нам поставитися до всіх тих явищ? Маємо привітати їх, як здорове самообмеження інтеліґенції, що його гаряче поручає Вячеслав Липинський? Маємо прийняти їх як

самопізнання свого політичного безсилля з боку інтеліґенції, як вивід правильних із цього висновків? Чи маємо вважати таку втечу в чисту ідеольоґію, в одне тільки володіння душ, у своєрідне „богоіскательство“ — здобутком? Чи це може тільки гомінкі бешкети й політичні залицяння орґанізаторської імпотенції устатковуються тепер в одиноко доступнім для неї ідеольоґічнім поцілунку?

Хто мав би обняти залишений інтеліґенцією політичний провід нації? Народ? Порожнє слово й Липинський цілком слушно відкинув би таку відповідь, що нічого не говорить. Клясократія? Отже хто? Селянство? Хто стане на чолі? Орґанізаторів його продукції й його політичних хотінь, яких бачив Липинський у нащадках давньої української старшини, давньої шляхти, у нас немає. Якщо вони орґанізують, то впливи метрополії, а не стихійну волю українського селянства. Рідкі винятки лише підтверджують правило. Взагалі нині після большевицького потопу й безконечної плавби на Ноєвім ковчегу еміґрації, той верхній стан хліборобської кляси, і без того слабий і нечисленний, зникає з овиду. Орґанізатори селянства у нас знову перш за все інтеліґенти: аґрономи, кооператори то що. — Ремесло, промисл, робітництво? У ті надійні, але сьогодні ще дитинні початки головну орґанізаційну працю вкладає знову-ж та сама інтеліґенція. Автім не заглядаймо у будуччину. Хай буде: нині інтеліґенція сповняє ролю опікуна малолітнього наслідника престолу. Так, але підчас малолітности опікун мусить стати реґентом-правителем.

Липинський про політику інтеліґенції. Українська демократична інтеліґенція „живе не з якоїсь продуктивної матеріяльної *клясової праці,* ***а з експльоатації української національної ідеї*** і „з любови до українського народу“ (26). Подібний закид повторений кілька разів; знак, що це не випадкове слово (пр. 37, 60). Вона, та інтеліґенція „політичним та літературним руїнництвом промишляє“ (99). Беручися до політики, вона „при допомозі своєї більшої освіти використовує громаду (націю, державу, клясу) для себе“ (143).

Її „спільність з народніми масами“ випливає „з руїнницького бажання використовувати „народолюбство“ для свого власного животіння“ (464).

По суті-ж інтеліґенція **для політики нездатна.** „Тільки така суспільна ґрупа, яка міцно звязана спільним економічним

інтересом; тільки така ґрупа, яка має спільну традицію та спільну культуру, і одну, випливаючу зі спільного інтересу та спільної традиції і культури, спільну і ясну, свою власну політичну лінію, тільки така ґрупа може обєднати і орґанізувати біля себе всю націю" (71). Інтеліґенція не має ні однієї з тих даних. Вона живе у вічнім суперництві й не може мати спільної традиції й культури, маючи одну тільки спільну рису: **здеклясованість** і складаючись з духовенства, збанкрутованого дворянства, селянства, міщанства, всякого „разночинства" (порівн. ст. 70). Здеклясованість, звідсі нездатність для політики — це найчастіший закид, що повторюється при всіх нагодах, у всіх листах.

Для правління необхідні опріч морального авторитету, ідеольоґії, ще й матеріяльна сила продукції й меча. А інтеліґенція **матеріяльно безсила.** „Своєї власної матеріяльної сили у здеклясованої інтеліґенції, яка ані не завойовує ані не продукує хліба та товарів, бути не може" (149). „...властолюбиві інтеліґентські патріоти всіх націй і всіх країв своїм непосильним для них бажанням захопити політичну владу, принесли найбільшу шкоду своїй нації" (172).

З того матеріяльного безсилля інтеліґентських непродуцентів і невойовників, що все таки беруться до політики, випливає їх політична методика. Здеклясований інтеліґент у політиці — це комісіонер, **посередник,** у чужій державі між метропольною владою й рідним народом (6, 40, 109), у своїй державі між здеґенерованою аристократією, що особисто не править, і пасивними масами, між багатою буржуазією й бідним народом (145, 153, 240). „...демократичний правитель-інтеліґент здержує своїх виборців од занадто сильного напору на багатих, а од багатих видирає якусь подачку для себе і для своїх виборців" (153).

Розцвіт таких інтеліґентських посередничих функцій бачимо в демократично орґанізованих громадянствах і державах. **Демократія** — це інтеліґентська форма політичного ладу. „Канцеляристи й писарі по фаху, демаґоґи по тактиці й карієристи по духу" (36) — ось риси тих посередників-правителів, що самі залежні від тих, що їх оплачують, перед народом удають завзятих опозиціоністів і борців за інтереси широких мас. „Правлячі інтеліґенти, щоби правити, мусять запобігати ласки, мусять підлещуватись і підроблюватись під

тих, хто їм дає можливість правити“ (149). „Ті, що правлять маючи потрібну для цього власну матеріяльну силу, можуть **бути собою,** можуть здержувати ворожі їх ідеям сили, можуть врешті, коли треба, вернутись до своєї продуктивної праці і одмовитись на якийсь час од політичної влади. Але ті, що не маючи власної матеріяльної сили, **живуть з політики,** мусять руками і ногами держатись за політичну владу, пристосовуючи свої „політичні ідеали“ до потреб „політичного моменту“. **Чим більше політично неморальна політикуюча здеклясована інтеліґенція, тим більше вона має даних удержатись при владі“.** (149). Про моральну ціну таких виборчою машиною, а не природним, орґанічним добором „при праці й при війні“ (45) випродукованих правителів свідчить те, що — як каже Сорель, — „коли який небудь пропаґандист революції опиниться на урядовій посаді, він з найбільшою легкістю стає прекрасним буржуа“ (59). Ціла забава в демократично-парляментарне правління полягає на словесних змагах інтеліґентських посередників, уже заплачених, цебто правих, — з тими, що їх доперва треба заплатити, цебто лівих. „Ціла демократична метода орґанізації національної аристократії за допомогою виборів і преси, словесної аґітації і анонімних писань — власне збудована на бажанні пацифістичних елементів, які за ліниві до економічної продуктивної творчої праці, зробити „політичну карєру“, тоб то без праці, без потрібної для інших занять технічної підготовки і без всякого риску, пролізти в правителі нації, плещучи язиком на тій чи іншій публичній трибуні і прикриваючися „посольською недоторканістю“, вдавати лицаря, що ділом і риском бореться за свої ідеали“ (137). Тому на чоло висуваються „пустопорожній інтеліґентський фразер“ (87), „інтеліґентські політичні шарлатани“ (153), людці повні злоби, зненависти, безхарактерні, неінтеліґентні, анархічні, утопійники, трусливі, позбавлені творчого ідеалізму (прикмети української інтеліґенції, перечислені на 464-ій ст.). — З усього того висновок, остаточний підсумок: Така здеклясована політикуюча інтеліґенція може знищити українську державу, але створити її не може. Вибороти владу, здобути самостійність — це для інтеліґенції непосильне діло. Вірити в це, то те саме, що „вірити в можливість збудування дому тільки самими проєктами, плянами, будування без цегли, без заліза, без дерева, і будування без тих, що

володіючи й орудуючи цеглою, деревом, залізом, одні тільки можуть, коли схочуть, свій власний дім для себе збудувати...“ (149).

Правда і помилка Липинського. До сильних слів і гірких обид ми за останні часи привикли. Вони не роблять враження. Але тут закиди, важчі каміння, знаходять страшне потвердження в житті. Особливо останній закрут офіційної галицької політики виглядає виправданням діяґнози Липинського.

Інтеліґенція, що політикує, — це спекулянти (553), експльоататори любови до народу й інтересів нації (153). Такий був перший докір Липинського. „Метрополії можуть бути спокійні за свої кольонії доти, доки вони менше, ніж ці кольонії, демократичні. Сильна метропольна нація завжди матиме за собою серед кольоніяльних метисів запевнену „ідейно і раціонально“ обосновану демократичну більшість. Кольоніяльний демократ „орієнтується“ дуже швидко. — — — При чім для всіх цих перемін він матиме економічні, національні, ідейні, патріотичні й які хочете раціонально доказані, народні і демократичні „підстави“. (255). Під ці ноти підложіть текст про авторитарну метрополію й незломно демократичне УНДО!

Матеріяльно безсила інтеліґенція може бути тільки комісіонером, посередником у політиці, — такий інший закид Липинського. Він сам наводить як приклад Центральну Раду, що розпиналася за свій монополь бути посередником між Петроградом і Україною й аж тоді додумалась до самостійности, як Петроград, опанований большевиками, відкинув її посередництво. Пригадуються вагання українських віденських парляментарів у рішальні хвилини задивлених у безсилі судороги Австрії на смертній постелі. І вкінці після пятнадцятилітньої примусової самовистарчальности радісний поворот офіційної української політики УНДА до ролі посередника.

Знайшовшись кінець-кінців на своїм, на відповіднім для себе місці, ті представники навипередки постачають життєвих прикладів для всього того, що писав Липинський про здеклясовану інтеліґенцію, що руками й ногами держиться політики, як одинокого прожитку. І вже справді верхом облуди й забріханости треба вважати безсоромність, з якою журнали тих типових посередників між метрополією й своїм народом вживають як щита — — — цитатів із Липинського!

А все-ж скільки слушности в різких словах Листів під адресою сумної дійсности, стільки-ж **несправедливости** при всіх спробах узагальнити дійсне, **у спробах зобразити дійсне як неминуче й доконечне.** Це робить Липинський з українською історією 1917—1920 рр. Демократію, партійництво, побудоване раціоналістичним способом, і інтеліґенцію, носителя їх, — він звязав нерозривно. І виступаючи проти демократії, він одночасно наступає на політику інтеліґенції взагалі. Така сполука не конечна. Демократія й партійництво приходять і відходять, але інтеліґенція як верства на означенім щаблі цивілізації триває дальше, і то як верства, що зовсім не зрікається політичної ролі. Те виявляє життя, знає це й Липинський, одначе в боротьбі проти ненависної демократії він не звертає на це уваги.

Критика поглядів Липинського. Доконечність, неминучість — це раціональні, розумові катеґорії. На основі досвіду можемо говорити тільки про правдоподібність. Тому розгляд думок Липинського мусимо почати чисто **льоґічною аналізою,** чи поняття інтеліґентської політики неминуче звязане з поняттям експльоатації української національної ідеї, з поняттям використовування кляси, держави, нації для себе. Липинський говорить про „дезорґанізацію і повний моральний упадок української здеклясованої інтеліґенції“ (124). Це вони, а не сам факт інтеліґентської політики — можуть бути правдивими причинами її злощасних проявів. Сам Липинський говорить про „хвилеву прострацію“ старої національної аристократії (70), про „пасивних, трусливих і найхитріше здатних до пристосування“ членів її (564). Отже моральний упадок — це не монополь інтеліґенції, що політикує.

Так само не конечна прикмета — незвязаність і безтрадиційність здеклясованої інтеліґенції. Так було б, коли б можна доказати, що всі інтеліґентські звязки й ґрупування неорґанічні, тільки раціональні, цебто побудовані на розумових основах проґрам, статутів і т. п. Такого доказу провести не вдасться.

Також немає конечної сполуки між інтеліґенцією, як соціяльною верствою, і матеріяльним безсиллям. Щоби дійти до тієї сполуки, треба особливо приправити, властиво обрізати поняття інтеліґенції. Пробу такої операції знаходимо у Липинського на ст. 143, 451, де інтеліґент — це вже не кожна лю-

дина, що живе зі своєї освіти. Обсяг поняття звужується. Інженер, що мозолиться над плянами нової машини, нової зброї, перестає бути інтеліґентом*); пр. інж. Гасенко, винахідник „морської блохи“ — це не інтеліґент! — Так само вчений стратеґ, учитель військової академії, пр. Фош, — також не інтеліґент. Коли точно придержуватися окреслень 143 ст., тоді пр. Симон Петлюра в момент, коли озброївся, перестав бути інтеліґентом. Але така операція не переконує. Вона пригадує легку розправу з роззброєною, самітною людиною: інтеліґентом обовязково без матеріяльної сили меча й продукції.

Отже немає льоґічних основ, щоби вважати конечною сполуку інтеліґентської політики з осоружними демократичними практиками. **Життя й досвід** також не дають певних доказів.

Експльоатація політики задля особистих інтересів, неморальність, як бачили ми, — не є виключним привілеєм інтеліґенції.

Що до економічної незвязаности здеклясованої інтеліґенції, то найперше треба завважити, що й спільні клясові інтереси всіх хліборобів від маґната-землевласника до селянина зроджують поважні сумніви. Сам Липинський згадує внутрішні антаґонізми між бідними й багатими хліборобами (73), він не криється з нехіттю до середняка (558), що у нас стає вже не пересіччю, але майже мрією селянина. І навпаки, деякі інтеліґентські клясові обєднання, пр. священиків, урядовців, виявляють одноцілість і солідарність.

Безтрадиційність притаманна раціональним витворам, статутовим товариствам, партіям. Але бували й є інтеліґентські орґанізації, збудовані на стихійній, ірраціональній основі, на спільній вірі, поривах. Вони витворюють традицію, тривалішу, сильнішу за традицію кляс. Як приклад можемо подати католицьку церкву.

Все те можна сказати й про конечність інтеліґентського безсилля. Перед Липинським стояло на весь ріст заперечення тієї мислі в постаті большевизму, типово інтеліґентського правління над клясою й нацією. Пізніше повстали свіжіші й яскравіші, не оплутані клясовою фразеольоґією приклади узброєної інтеліґенції в перших боєвих фашах, національ-соціялістичних штурмових відділах. Автім, сам Липинський признає такі фак-

*) Інакше в порівнанні, що ми наводимо на ст. 9.

ти в своїх аналізах т. зв. охльократичної методи орґанізації громадянства й держави. Вкінці можна вказати ще й У. Г. А., зорґанізовану не клясократією, але саме інтеліґенцією. Правда, події 1917—1920 років дали багато доказів безсилля, та не лише демократичної інтеліґенції, але й клясократії посполу, героїв не творчого чину, але доктрини й привички.

Роздоріжжя. Висновки: Не можемо беззастережно прийняти думок Липинського, але й мусимо признати їх слушність, коли приглядаємось до нашої дійсности не лише 1917—1920, але й 1935 і 1936 років. Душі зупиняються на великому роздоріжжі, серед тривожної пітьми, в болючій непевності.

Що ж дальше? Чи справді українська, зокрема галицька інтеліґенція повинна не тільки з боязні, але й з принципових причин зректися політики? Чи справді її політика — це „сверблячка скочити вище себе“? (484). Чи краще буде, як вона піде за прикладом кающихся дворян, що одяг і думки стилізували під селянина, — і сама переміниться у кающихся інтеліґентів, хай стилізованих під хліборобське лицарство. Чи це не було б „каяття“, „трусливе самопринижування“, „самодеклясування“, „ренеґатська зненависть до своєї кляси“, „купування собі цією зненавистю“ (460) тепер уже не народньої, але хліборобської любови, чи це не був би „нахил до мімікри“ (463), цілий запашний душевний комплекс кающихся, найбільше ненависний для Липинського?

З цих запитів зроджується як приказ пекуче завдання знайти порядок мислей в обличчі суперечних фактів і тенденцій. Це не справа теоретичної цікавости, це намагання повернути самопевність найкращій частині інтеліґенції, це боротьба за спокій чистої совісти, необхідний для успішної й одушевленої праці.

Інтеліґенція, як ознака культури й цивілізації. Народження й сила інтеліґенції, в обидвох: психольоґічнім і соціольоґічнім значінні, — це природні явища, неминуче звязані з ростом культури й цивілізації.

Дитина й первісна людина живуть переважно безпосередніми реакціями. У розвинутої людини між зовнішні подразки й викликані ними змислові відчування (барви, звуки, запахи, смак, доторки, зміни стану рівноваги, холоду, тепла і т. п.) — і між рухову відповідь на ті подразки встромлюється духовий світ. Тут почуваннями й розумом провіряються зми-

слові дані, тут оцінюються вони, звідсі виходять розумноволеві або почувальноволеві рішення, що всі разом відзеркалюються в доцільній реакції на зовнішні впливи й у свідомій починовій акції, яка зміняє світ згідно з бажаннями духа. Чим вище орґанізоване життя, тим ширші, докладніші, глибші функції духа. Він справді стає посередником між подразком зовнішнього світу й відповіддю індивіда на той подразок. Але з тієї функції посередника далеко ще не виникає його меншевартість. Дух не дрібний комісіонер між двома силами, але орґанізатор тих сил: зовнішнього світу як джерела відчувань і як верстату людської волі.

Подібне бачимо в соціольоґічній ділянці. З розвитком цивілізації, з ускладненням життя повстає інтеліґенція як верства й переймає що раз нові функції. Чим вищий щабель цивілізації, тим більша вага й число тих функцій. Їх також можна назвати посередничими, але мусимо берегтися й не звязувати їх з уявленням ундівського посла до варшавського сойму, або дрібного жидівського фактора на шляхотськім дворі, який прозирає крізь легковажливі слова Липинського.

Нині чиста клясократія так само неможлива, як неможливий чистий сензуалізм, цебто обмеження душевного життя до змисловости приймань і відрухів. Тільки в полемічнім, протидемократичнім запалі стають зрозумілі заяви Липинського, що продукуючі кляси, хлібороби й робітники, „посередників при правлінні державою не потребуватимуть“ (36, подібно 145, 153, 530). Він сам говорить про поділ громадських функцій з розвитком цивілізації (393). Саме той поділ розокремлює правителя й продуцента.

При сучаснім поділі праці й величезній спеціялізації, де кожна галузь вимагає цілої людини, неможливі патріярхальні відношення, що про них читаємо в давній історії: Romani Cincinnatum ab aratro abduxerunt, ut dictator sit. (Римляни відвели Цінціната від плуга, щоби був диктатором). Нині неможливі й давні козацькі порядки. І адміністратор і войовник — це спеціялісти, цілі віддані свому завданню. Клясократ-хлібороб, що сам виконує владу, тримає інтеліґента-комісіонера в своїм господарстві й є на добрій дорозі стати ненависним для Липинського здеклясованим промисловцем-землевласником. Коли ж він сам схоче добре керувати господарством, тоді політику довірить спеціялістові-комісіонерові,

отже буде на добрій дорозі до заміни клясократії посередницькою демократією. — Те саме відноситься і до робітництва. І токар Бебель і шорник Еберт стали інтеліґентами, присвятившися соціялістичній політиці. Правда, вони вийшли безпосередно з робітничої гущавини й не поривали товариських звязків із клясою, але й українській інтеліґенції, що вийшла з вишневих садків, не можна закинути відчуження від села.

Все те може не подобатися. Так не радо дивимось на перший сивий волос на висках, на першу морщину над кутом уст, на перший сумнів у дитинно-довірчивій досі душі. Але все ж не буває зрілої людини без сивого волоска й борозн на обличчі, що їх проорюють сильніші переживання. Немає розвинутої душі без гіркої купелі розчарувань, без побоєвищ померлих вір і переборотих сумнівів, без муки нових непевностей. Поворот до чистої клясократії нині так само неможливий і неприродний, як поворот до природи, що його проголосив колись Руссо.

Бунт і упадок інтеліґенції. Духовість виявляє виразний нахил до раціоналізації. З постійно однакових і доцільних дій наростає щораз то вища гора привичок; того, що вирішене раз на завсігди; раціонального. Живі оцінки почуванням і розумом, оцінки цілою свідомістю стають непотрібні, їх заступають інстинктові, спадкові й завчені, відрухи. Також свідомість щораз більше пересуває свій осередок у сторону розуму — інтелєкту. Вкінці, як уже сказано, розум переймає всю владу й перемінює інші душевні сили в ледве толєрованих рабів, або просто заявляє, що вони не існують.

Приглянь мося докладніше до суті тієї переміни. Досі дух був першим слугою життя. Він був втиснутий між подразки з зовнішнього світу й відповіді на них, між життя. І це його почесне, але служебне становище відзеркалюється в усіх його найкращих овочах. Наука давала раціональний вираз дійсности з огляду на потребу загальної орієнтації серед неї (ціль: — світогляд), або з огляду на технічне опанування дійсности (ціль: — продукція необхідних для життя речей). Мистецтво орґанізувало почувальні й волеві змісти душі й усвідомлювало в образі таємні глибини життя, уміцнюючи його й розширюючи.

Але згодом заздрий дух, опанований розумом, забажав сам стати із першого янгола творцем життя. Обставившись у своїй робітні ретортами, він узявся штучно ліпити живу лю-

дину — гомункулюса. Задум не вдався, залишилася тільки зрада життя. Розум замикається в манастирі чистої науки й стає — як казав Бекен з Веруляму — неплідною черницею. — Мистецтво не прямує до досконалого виразу життя — дійсности, але викидає зі себе тисячі можливих чудернацьких форм, шукаючи, чи яка душа не вміститься в них. Воно стає фабрикою, що шиє не під міру живої особи, але на базар. Тисячі бездушних убрань на вішалках, і так мало тих, що вдягнувшись, почувалися б у них добре.

Тій раціоналізації духа відповідає наростання інтеліґенції як верстви. Вона сповняє почесну службу життя, орґанізуючи його внутрі кляс, обєднуючи кляси державним апаратом. Але приходить хвилина, коли та інтеліґенція виповідає службу життю. Вона із прислужника, із орґанізатора життя хоче стати творцем його, джерелом його. І це не є щось притаманне для інтеліґенції. Так зробила пр. монархія у славнім, може не висловленім, але здійсненім „держава — це я". Про це мріють окремі кляси, пр. пролєтаріят. У духовій сфері з відірваности від життя, поставлення себе вище його, вийшла чиста, але анемічна наука; тільки для холодної інтелєктуальної цікавости снобів зрозуміле, але для здорового почування чуже мистецтво. В громадській ділянці з намагання інтеліґенції не служити життю, але творити його вийшла орґанізаційна форма **партії**, форма чисто раціоналістична. Основою її існування не є безпосередній вираз якогось природного, стихійного хотіння; в її основі не лежить орґанічна, стихійна воля, але розумова проґрама. Джерело життя не в коханні, але в вигадці, не в орґанічнім звязку, але в підписаній заяві та вступній вкладці. Такий раціоналістичний витвір вважає себе почином громадського життя, скидає із себе звязаність дійсністю й починає непосильну творчість, creationem ex ratione, математичний вивід життя із проґрамових аксіом — дефініцій, що тут називаються параґрафами статуту.

Такі щораз нові утвори — тіні вилітають у життя, як примарні мистецькі видумки, і шукають мов опирі крови для себе. Вони натрапляють з одного боку ірраціональне бажання влади або гроша в вожаків, з другого боку неусвідомлені ясно, ірраціональні хотіння мас, що покинуті відірваною від них інтеліґенцією, самі не вміють оформити тих хотінь. Починаються неприродні обійми диких і неопанованих і дитинних бажань вожаків і мас з рафінованими, старечими партійними па-

28.336.
Львів. Бібліотека АН. УРСР

раґрафами. Не теорія родиться з життя, але теорія, здумана розумом, штучно наливається життям. Повстають подружжя, сперті на брехні. Зразковий примір мали ми й маємо досі, коли селянин, вірний сторож приватної земельної власности, вяже свої бажання розширити ту власність з проґрамами різних соціялістичних партій, що приватну власність прагнуть усунути як злочин. На брехні побудовані спілки носять у собі зародки розкладу й смерти. Як усі раціональні витвори — машини, так і партії можуть доходити велетенських розмірів, але один удар по них і машина перестає йти, розпадається. Нашими очима бачили ми розвал наймогутнішої европейської й найкраще зорґанізованої німецької соціял-демократії.

Партія — це той штучний гомункулюс-чоловічок з наукової реторти, що мав станути понад орґанічним життям. І як мрії про гомункулюса здійснилися тільки в чудернацькій, образливій для живої людини формі робота; так і мрії про громадянство створене партійними проґрамами кінець-кінців виливаються в одинокий льоґічний висновок: соціялістичний рай змашинізованих людей.

На моральнім полі наслідки інтеліґентського бунту жахливі. Розум незвязаний життям стає перекотиполем, відірваним від ґрунту. Його жрець — учений — у найкращім випадку за спущеними завісками насолоджується грою поняттями без практичної цілі. На вулиці життя він стає спецом-повією, готовою служити всім, хто платить. Такі европейські й американські специ-повії розбудовують совітську промисловість, спрямовану на руїну їхніх батьківщин. Сучасний спец — це справжній викоріненець, пізній кочовник від пана до пана, китайський „ходя", що воює нині проти того, з ким учора ще плече в плече вирушав у похід.

У мистецтві — колишній творець стає цирковим штукарем-кльовном, готовим до найдикіших стрибків, що лоскочуть безкровні серця інтелектуалістів-знавців. Погорджуване profanum vulgus живих людей хоче пожитку й переживань, а не дивовижних експериментів. Але задивлене в тих знавців слухає їх і без захоплення вдає цікавість. Аж як колись нагромаджений моральний капітал мистецтва вичерпується, громадянство відвертається від непотрібних йому експериментаторів і наслідувачів і з їхньої ж вини грузне в первісній тупій дрімоті. Тоді цирк порожніє, а недавно горді мистці, лаючи

Львівська державна наукова бібліотека
№ 5199

всіх і вся, одночасно кличуть громадянство рятувати їх в імя національної культури, котрої носителями вони не були.

Про моральний рівень раціоналістичної партійної політики досить пригадати те, що навели ми з Листів Липинського.

Липинський на переломі. В бунті інтеліґенції проти власної життєвої основи, в розумовій самовистарчальності лежить початок її безсилля, незвязаности, морального упадку. Липинський проглянув і це. Демократичні соціялістичні партії — це не „представниці якихсь орґанічних, економічних і політичних клясових інтересів", але просто „хвилеві товариства демократичної інтеліґенції" (22). „Поборюючи всіми силами смертоносні для нього орґанічні клясові сполучення, демократичний метис творить сполучення раціоналістичні, партійні" (255). Сам Липинський шукає „раціональної, льоґічно найкращої методи для здійснення наших хотінь ірраціональних, тобто хотінь стихійних, нами одідичених, випливаючих з почуття та вродженого інстинкту, а не льоґічних, розумових доказів" (348).

На жаль, у полеміці проти інтеліґентської політики протиставлення ірраціонально-стихійних основ життя — раціональній лушпині його, протиставлення орґанічного неорґанічному, перехрещується й плутається у Липинського з протиставленнями взятими з давніх раціоналістичних, навіть матеріялістичних доктрин. Липинський знайшовся на переході від поборюваного раціоналізму до нового погляду, що в стихійних душевних джерелах бачить початок життя.

Найчастіше виступає у Липинського поділ на економічно продуктивні й непродуктивні верстви. На ґрунті перших створюються орґанічні кляси, серед других повстають механічні обєднання. Досі ми ще мандруємо по сучаснім світі. Але та економічна підстава виростає в якусь первопричину, а духове й громадське буття стає тільки надбудовою. Тут уже перед нами спомин давнього матеріялістичного розуміння історії. Сюди ж належить уже раціоналістично причинове вязання різних явищ. Життя виявляється одночасно й рівнобіжно в різних ділянках: у господарстві, в політичних орґанізаціях, ідейних рухах. Аж розум з оглядів доцільности робить між тими рівнорядними проявами гієрархію причин і наслідків. Сьогодні ми скоріше схильні визнати світ ідей першим. Друга половина

минулого століття навпаки дивилася на матеріяльний світ, як на одиноко реальний, вважаючи світ ідей епіфеноменом, несуттєвим супровідним явищем. Далекий відгук того знаходимо у Липинського.

Липинському залежить на тім, щоби давнішу схему продуктивних і непродуктивних верств населення злити з новішою схемою орґанічно-стихійних і неорґанічно-раціональних витворів. Звідсі його несправедливе відношення до орґанізацій збудованих на ірраціональнім хотінні, на спільній вірі. Липинський вважає їх механічними (порівн. 129,313), залишаючи привілей орґанічности тільки для спільнот економічного інтересу.

До раціоналістичних залишків у Липинського треба зачислити Спенсерівське розуміння розвитку від механічного до орґанічного. Життя й нове мислення вказують інакший напрям. Живе родиться з життя, а мертве, неорґанічне — це скамянілості, раціоналізація або розклад життя*).

Раціоналізмом заносить суворе розмежування трьох метод: клясократичної, охльократичної й демократичної, що мов відблиски Плятонових ідей зявляються чисті й незмішані. Це пригадує боротьбу раціоналізму за чисто наукову фільософію, проти її релігійних і мистецьких складників. Барвисте життя знає саме мішані форми світогляду від Плятона по Ніцше й Берґсона. І наша доба показує тільки мішані політичні життєздатні форми: анґлійську клясократію з демократією, націоналістичну охльократію з клясократичними тенденціями в Італії й Німеччині.

Два різні основні погляди в одній душі неминуче ведуть до суперечностей. Липинський надає духовій культурі дуже почесне завдання, та іншим разом зводить мистецтво й науку до технічного передшкілля (43). Раз дивиться на большевизм як на інтеліґентський витвір, то знову вважає його клясовим робітничим рухом (пр. 50). Особливо згущуються вагання й суперечні тенденції Липинського в його понятті нації, де раз держава — механізм виступає як творець нації, другим разом нація створює собі тіло — державу.З льоґіки пристрастей і бажань повстають блудні кола, коли пр. Липинський доказує, що без витворення власної сильної аристократії не може бути української нації, української ж нації не може бути

*) Порівн. Перемога I — 1936 ст. Deus sive natio.

без української держави, а українську державу може створити тільки власна сильна аристократія, а без української держави не зможе витворитись нова авторитетна державно-творча національна українська верства (110, 329 і інш.). Безпосередня, але несистематична форма Листів утруднює перегляд ідей Липинського. Тож особливо для приклонників і учнів його виринає принадне завдання й простий обовязок дати цим кровю писаним думкам систематичний виклад, де виявилися б і таким чином вияснилися б суперечності, накинуті суперечними мотивами, а цілість стала б прозоріша в своїй глибокій і нетлінній цінності.

Призначення інтеліґенції Завдання інтеліґенції в духовій і політичній сфері: — означувати й орґанізувати дійсність. Зрада цього завдання — це розклад і упадок її. Поворот блудного сина до цього завдання, як до батьківського дому — це одинокий шлях відродження.

Входимо в добу, коли серед творців і споживачів духової культури будиться нехіть і відраза до холодного, формального штукарства ученим і мистецьким словом, образом, звуком. Входимо в добу, коли вже всьому світові стає ясне руїнницьке безплідне партійництво. Одинока дорога регабілітації інтеліґенції — радикально відректися від розумової революції проти життя, від бунту творіння проти творця. Одинока її почесна судьба: давати культурний вираз і орґанізаційне втілення стихійних джерел життя нації.

Де точка включення її в здорову, але неповну схему Трудової Монархії, що прекрасною поемою виростає на руїнах і боєвищах Листів Липинського?

На місце демократичних, неорґанічних, партійних обєднань входять орґанічні, життям, способом продукції, родинними звязками сплоджені клясові орґанізації. Їхню національну, понадклясову єдність персоніфікує монарх. Кляси — це вираз орґанічних інтересів і хотінь; монарх — це вияв стихійної, ірраціональної волі нації, містичного її ядра.

Роля інтеліґенції в тій схемі подвійна: чисто духова, творців ідеольоґії релігійної, національної, творців духового авторитету, духової влади; і друга „кесарева“: бути помічником монарха, творючи урядовий кістяк державного апарату.

Вже була мова про те, як трудно відділити ідеольоґію від практики. Виринали сумніви, чи таке відокремлення озна-

чає користь для обидвох. Найздоровіші рухи родяться із щільного звязку ідеї й практики.

Ту трудність зустрічаємо ще й тоді, як звернемо увагу на політично-служебне, але необхідне по Липинському завдання інтеліґенції. Монарх — це персоніфікація, символ стихійної волі нації до самоздійснення. Армія й державний апарат, понадклясові, національні — це втілення тієї стихійної волі. Вони конечні, бо боротьба кляс не тільки творча, як признає Липинський, але й руїнна (пр. 81), а без армії й апарату монарх був би супроти розсварених кляс тільки безсилим манекеном.

Механізм держави: армія, урядничий апарат, можуть бути **варяжського** походження, прийти ззовні. Поминаємо принципові речі. Вже самі кандидати на варягів — зі сходу й заходу — звільняють нас від зупинки над цією можливістю. Вони готові створити державний механізм, але не київської метрополії.

Друга можливість така: українська влада, монархійна чи інша, створює апарат **механічним набором.** Очевидно, він не буде втіленням української стихійної волі. У його увійдуть частини із розкладу чужих національних втілень на українських землях, частини нераз ворожі для української державности. Це саме було траґедією українських урядів, гетьманського і республиканського.

Український державний механізм створиться тільки як раціональний **осад живого орґанічного втілення української національної ідеї.** Це хіба має на думці Липинський, коли говорить про лицарство духа й меча, що мусить стати коло монарха, про орґанізацію сильної й авторитетної ґрупи (68), активної ґрупи людей, що веде перед у розвитку політичних цінностей, які обєднують, орґанізують, будують націю (130). Але це вже не клясократична, але понадклясова, національна сила. Хто може нині створити такий лицарський орден української стихійної волі самоздійснення, а не тільки клясових хотінь? Без ордену Запоріжського війська не повстала б клясократична держава Богдана Хмельницького.

Ось найвище завдання інтеліґенції. Без виконання його, **без ідеольоґічного виразу й орґанічного втілення української**

стихійної волі немає можливости здійснити її в українській державі.

Можемо розрізнити два роди, два ступні втілень: найперше в ідеольоґії, вірі й спільноті тієї віри. Згодом таке орґанічне втілення, розростаючися, створює свій апарат, що де далі механізується, стаючи вкінці бюрократичною державною машиною. Де старі машини не здатні до ходу, розкладаються, там творяться нові спільноти віри, нове лицарство національної стихійної волі, нове орґанічне втілення її й заступає собою зіпсуті механізми. Це початок фашизму й націонал-соціялізму*).

Особливо приклад німецького відродження показує, поскільки можуть здійснитися цілком подібні мотивами й висновками передбачування Липинського й Шпенґлера. Німецький мислитель у творі „Прусацтво і соціялізм" чекав рятунку Німеччини від союзу землевласницько-юнкерського прусацтва з соціялістичним робітництвом, що його зорґанізував Бебель. Липинський мріяв про згоду двох основних продуктивних кляс: хліборобів і робітників. Той союз, ту згоду переводить націонал-соціялізм, але проти соціял-демократичної бебелівської партії й проти клясових інтересів юнкерства, де вони йшли в розріз із національними інтересами Німеччини. Такий приклад дасть і український націоналізм, у своїм нутрі, у своїм лоні створюючи бажаний Липинським ритм консерватизму й творчости.

Після всього можна окреслити місце українського націоналізму й його орґанізаційного оформлення у Фронті Національної Єдности. Залишаючи будуччині питання символізації стихійної національної волі, всю увагу звертає Ф. Н. Є. на втілення тієї волі в одній всенаціональній, понадклясовій проти

---

*) Сучасна Европа знає різні типи державних здійснень національної волі. В Анґлії маємо персоніфікацію єдиної національної волі в монархові з механізмом державного апарату. У Франції тільки той механічний апарат, як одинокого носителя неперсоніфікованої національної єдности в обличчі партій, що розбивають її. В Німеччині бачимо немонархічну державу, але орґанічне втілення національної єдности в націоналістичній орґанізації, що опанувала апарат. В Італії ж — монархію з таким же новим втіленням на місце старого, розслабленого демократією.

партійній орґанізації. Для нас це проблєма важніша, ніж де інде. У нас немає ні всіми признаного монархійного символу, ні давнього, хай розхитаного механізму. Молоді спроби творити його в т. зв. народніх установах з успіхом розкладаються демократичними партіями, що захопили їх керму.

Як віра-релігія виходить із спільного всім вірним ірраціонального пориву до безмежного, вічного, до Бога, і шукаючи втілення того пориву в церковній орґанізації, принципіяльно не толєрує поруч себе інших віроісповідних орґанізацій, але поборює її як фальшиві, так саме й ФНЄ, виростаючи зі стихійної української волі самоздійснитися, не може толєрувати поруч себе партійництва, отже політичних орґанізацій зроджених не з того хотіння, але з раціоналістичних, здуманих проґрам.

Маючи в основі стихійну волю, а не розумові програмові параґрафи, Ф. Н. Є. і в робудові українського життя прямуватиме до розбудови всіх орґанічних (не механічних, партійних) звязків. Звідсі його пошана для християнської родини, звідсі його намаґання творити й відродити орґанічні ґрупування людей, звязаних життям, способом продукції, отже хліборобські, ремісничі орґанізації, орґанізації промислових робітників і підприємців, купців. Ф. Н. Є. — це властива надбудова клясократії, втілення всім клясовим ґрупуванням спільної національної волі. Ф. Н. Є. — це завершення кляс, їхня життєздатна єдність у однім національнім тілі.

Зрада життя задля самовистарчальности розуму, зрада національної єдности задля партійних програм — це гріх і упадок інтеліґенції як верстви.

Відречення від того відступництва, віддання цілої себе на службу однієї національної волі в однім Фронті Національної Єдности й на службу його клясового підложжа — це шлях інтеліґенції в гору, до відбудови свого значіння й до сповнення свого почесного призначення.

0,69
(1986)
PA 5199